

Milyen mértékben vegye figyelembe/veszi figyelembe egy ország, egy nemzetközi szervezet, egy entitás saját biztonságpolitikájában a címben megjelenő fogalmakat? Ez nem egy új kérdés, s a megválaszolása csak további kérdéseket vet fel. „Vajon lehetséges-e Európa újraegyesítése anélkül, hogy elgondolkodnánk az európai identitásról, s megpróbálnánk meghatározni, milyen elképzelésük is legyen az európaiaknak önmagukról? Azt hiszem, nem, még ha ez a vállalkozás kockázatosnak és nehéznek bizonyulna is” – mondta e témával kapcsolatban Jacques Delors még 1999-ben.³⁸⁰

Mi tehát az érték, milyen értékeket tekintünk témánk szempontjából relevánsnak? Hogyan kapcsolódik e fogalomhoz az identitás³⁸¹ probléma? Továbbá van-e európai identitás, s ha igen, hogyan lehet azt meghatározni? Milyen az európai és a nemzeti identitás viszonyrendszere? S végül, e fogalmak hogyan jelennek meg a biztonságpolitikában, különös tekintettel a védelmi szektorban? Egy dolog biztos, hogy bizonytalan világunkban az emberek identitást és biztonságot keresnek. Természetesen többféle identitás van, melyek versenghetnek egymással, közben erősíthetik is egymást.

A fentieket alapul véve az 5. BBBK-án elhangzott előadásomban³⁸² igazolni kívántam, hogy a társadalmi, emberi szükségletek változásai hatással vannak a címben szereplő mutatókra. E változások folyamán a nemzetközi kapcsolatokban, az országok-társadalmak érintkezésében új értékek, identitások keletkezhetnek, amelyek egy új nemzetközi/nemzeti biztonsági etika iránymutatói, s mintegy „rendezőelvként” működnek, vagy nem. Vizsgálatom alapvetően a nemzetközi együttműködésre, a nemzetközi rendre, a résztvevő államokra, szervezetekre vonatkozik, s rajtuk keresztül egy-egy példa erejéig jelenhet meg az egyén szintje. Módszertani segítséget a nemzetközi kapcsolatokat leíró legalapvetőbb elméletek adnak (realista, idealista, liberális).

Értékek

Mindennapi és tudományos életünk is tele van *érték* fogalmakkal: értékpapír, érték cikk, esztétikai érték, értékítélet. Írásomnak nem célja e fogalom mély elemzése, csupán a téma szempontjából elengedhetetlen kritériumaira³⁸³ fókuszálok. Az érték tehát „szervezi életünket, orientál, szabályozza testi-lelki energiáink felhasználást”.³⁸⁴ Az érték a „legyen” (sollen) körébe tartozik kanti értelemben,³⁸⁵ és csak az ember számára léteznek. A biztonság- és védelempolitikában ugyanígy, mintegy vezérlő közeget jelentenek. Pl. „Légy kitűnő harcos” – mondta Juvenalis, a római, satirikus költő. S az érték egy része általában addig érték, amíg követése sikeressé tesz, motivál, átélése pozitív hatású. Napjainkban a témával foglalkozók egymástól függetlenül állítják, hogy értékválságot élünk, hiszen sok hagyományos érték (pl. lojalitás, hűség, becsület) helyett inkább a külső, materiális

³⁸⁰ Az európai identitás részleteiről lásd Remek Éva: Mozaikok az európai integrációról, In.: Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország, Kreatéka Kiadó, Budapest, 2007, 71-73.

³⁸¹ Az identitás kérdésével az 1990-es évek legvégétől kezdtem el foglalkozni (1999. július 4-7. Debrecen, Nemzetközi történelemtanítási konferencia első előadásom, majd írásom), s kisebb-nagyobb megszakításokkal, illetve az alap problémához más-más vizsgálati elem bekapcsolásával a mai napig érdekel e terület. Akkoriban a nemzeti és az európai identitás kérdése volt napirenden, s tanárként a gyakorlatban találkoztam a kérdéssel a történelemtanításban. Több helyen, és többféle (hazai és nemzetközi előadókkal) konferencia szervezésére került sor, ami különösen fontos volt a magyar NATO-csatlakozás (1999), s később az uniós csatlakozásunk (2004) tükrében.

³⁸² Óbudai Egyetem - 2014. május 21.

³⁸³ A különböző értékekkel foglalkozó szakirodalmaknak se szeri, se száma. Lásd pl. Kamarás István: Érték, értékékelés, és értékrend (szociológiai, szociálpszichológiai szempontból) írását http://www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf [2014.06.13.]

³⁸⁴ Uo.

³⁸⁵ Almási Miklós: A klasszikus német esztétika <http://emc.elte.hu/almasi/kant0004.html> [2014.06.13.]

értékek (pl. a pénz, a hatalom, a celeb-lét, a nexus) dominál. Így joggal állíthatjuk, hogy az egyik legfőbb érték, maga az érdek, mivel ez a leghatékonyabbnak tűnő „tolmácsa” a fontos értéknek a minket körülvevő világban, azaz a nemzetközi kapcsolatokban. Akár az országok közötti, akár a személyközi kapcsolatokban, – s ez igaz, ahol egy hierarchikus rendszeren belül él, dolgozik az egyén, de igaz a „civil” életben ugyanúgy – sokan úgy gondolják, hogy pl. tekintélyt növelni csak kemény gesztusokkal lehet, nem a partnerség a követendő, hanem a félelemkeltés. A társadalmak humán tartalmának csökkenésével a hagyományos értékek „értéktelenednek”, s feszültség, (érdek)konfliktus, válság alakul/hat ki (napjaink példái: lokális konfliktusok, akár fegyveres konfliktusok alakulnak ki, az alkohol-, drogfüggőség tömeges jelenséggé válik, vallási etnikai, kultúrák közötti „tapintható” feszültség a nemzetközi szintéren).

Vajon mi segíthet az általános értékek megőrzésében? A válasz nem könnyű, de egy biztos, multikulturális társadalomban élünk, s nem csak mi, ezért szükség van a toleranciára, a párbeszédre, mert különben nincs esély a konfliktusok békés kezelésére. Ebben a hosszú folyamatban kaphat nagy szerepet a morál (erkölcs). Pl. Rostoványi Zsolt tanulmányai „a globális etika és a globálisan nyitott társadalom lehetőségét villantják fel az egyetemes és regionális ÉRTÉKEK egymást termékenyítő kölcsönhatásban”.³⁸⁶

Etika

Az etika³⁸⁷ önálló filozófiai diszciplínaként való tárgyalása Arisztotelészhez köthető. Három etikai művet írt. „Ez az etika tartalmazza az emberi cselekvés átfogó elméletét, amely egyúttal boldogság- és érenyelmelet is. Célja, hogy az etika tanulmányozója tanulja meg egyre jobban tenni a jót, s ezáltal jobb emberré válik.”³⁸⁸ Írásomban természetesen nem az egyéni életet befolyásoló elvek a mérvadóak, hanem a különböző elméletek adta válaszok, amelyek azt vizsgálják, hogy van-e helye, szerepe az etikai alapelveknek a nemzetközi porondon. Fontos megjegyezni, hogy a kérdés vizsgálata a szakirodalomban politológusok, filozófusok, társadalomtudósok, nemzetközi jogászok és teológusok írásait öleli fel. Valamennyi szerzőre utalás itt lehetetlen terjedelmi korlátok miatt, így csak egy-egy témával foglalkozó szakértőre történik utalás.

A klasszikus politikai gondolkodás területén a már említett Arisztotelészen kívül, Thuküdidész nevét érdemes megemlíteni, aki a peloponnészoszi háborúk ismertetése során vizsgálja a fegyveres konfliktus, a moralitás, a politika és az államférfi közötti kapcsolatot. Ettől kezdve a hatalom és a morál viszonyának vizsgálata visszatérő kérdésévé vált a nemzetközi kapcsolatok elméletének. Többek között a görög városállamok közötti háborúk tanulságai alapján a realista iskola képviselői a hatalmat választották fő magyarázó elvként az államok magatartására, egyben fontos következtetéseket vontak le a morál szerepéről az államok kapcsolataiban.³⁸⁹ Pl. a bölcsesség alapelvét tekinti mérvadónak, ami visszafogja a korlátlan ambíciókat, s mérséklethez int, ugyanakkor az athéni rendszer feladta a mérsékletet és igazságot, amint a háború folytatódott: „az a hasznos, ami biztonságos, míg a tisztességes és szép cselekedetek kockázattal járnak”.³⁹⁰

³⁸⁶ Rostoványi Zsolt munkáit idézi Vincze Lajos: Kultúra-értékrend-katonai felsőoktatás. Társadalom és Honvédelem 2000/4. szám 25.

³⁸⁷ Nincs egységes etika, illetve konszenzus a szóhasználatban. A továbbiakban etikán általában az ún. filozófiai etikát értem, az erkölcs (morál) kifejezéssel a magatartást szabályozó, összetett formára utalok.

³⁸⁸ Nyíri Tamás: Alapvető etika

<http://filozofia-miskolc.net/wp-content/uploads/2011/11/NyiriAlapvetoEtika3.pdf> 3-6. [2014. május 20.]

³⁸⁹ Matus János: A jövő árnyéka, nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre, Pesti Csoport Kft. Kiadó, Budapest, 2005, 42.

³⁹⁰ Thuküdidész: A peloponnészoszi háború, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 459.

Említésre méltó még az igazságos háború doktrínája³⁹¹ is, ami Szent Ágostonnal kezdődik, majd Aquinói Szent Tamás kodifikálta Summa Theológica művében.³⁹² Azóta a katolikus egyház, a tudományos kutatók, no és a nemzetközi jogászok tovább fejlesztették a koncepciót, hiszen ez a doktrína évszázadokon keresztül része volt a nyugati etikai tradíciónak, s alapot adnak azon körülmények vizsgálatára, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ország háborút kezdjen, illetve háborút folytasson.

A kezdeti időszak dilemmáját tovább vitte Niccoló Machiavelli, illetve Emmanuel Kant. Machiavelli realizmusában kevés hely maradt a moralitásnak, mint ahogyan erről „A fejedelem” című munkájában ír is: „... mi a jobb: ha szeretnek, vagy ha félnek tőled”.³⁹³ Majd ezt részletezi: mindkettő előnyös lenne a fejedelemnek, de ha választani kell, akkor az előnyösebb, ha félnek a fejedelemtől. A hűségéről és a szavahihetőségről is ez a véleménye, legfontosabb a fejedelem országának megtartása, a többi nem számít.

Kant „örök béke” elgondolása ennek ellentéte, ahol a politikusok/vezetők morális kötelezettsége olyan eszközök megtalálása, amivel biztosítható a béke. Valójában egy szerződéstervezetről³⁹⁴ van szó, ami megszüntetné az országok közötti háborúkat.

Megállapíthatjuk, hogy akár Machiavelli, akár Kant nézeteinek számos eleme ma sem ismeretlen előttünk, ha a nemzetközi kapcsolatok alakulását vizsgáljuk.

Igaz ez az állítás a 20. századra is. Egy különleges színtöltje e problémakörnek az első világháborút lezáró békerendszer, ahol a wilsoni 14 pontos rendszer teret enged az idealizmus eszméjének. Az elnök kijelentette, hogy „olyan kor küszöbén állunk, amelyben az államok viszonyában is ugyanazok a magatartási normák válnak elfogadottá, mint az államokon belül”.³⁹⁵ A két világháború közötti időszak nem tudta feloldani, illetve megoldani a realisták, a hatalom elsődlegességét hirdető, s az idealisták, realisták szerint „utópiákat kergető” vitáját, amelyek a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó elméletek alakulását/változását nagyban befolyásolták.

A hidegháborús retorika szerint a moralitás és a nemzetközi viszony vizsgálata „irreleváns”, mert a moralitás szubjektív dolog, s ez nem lehet alapja a nemzetközi érintkezésnek. Kiváló képviselője a nemzeti érdek markáns képviselőjének George Kennan³⁹⁶, aki hangsúlyozta ezen érdek figyelembe vételét, s nem az erkölcsi értékét az amerikai kül- és biztonságpolitikában. Ez a nézet némileg változik majd az 1970-es évektől, de igazi áttörés a moralitás kérdésének előtérbe kerülésére vonatkozóan a hidegháború után következik be.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy az ókortól napjainkig, hogy bizonytalan világunkban a biztonság keresése a legfontosabb ÉRTÉK, s ez (a realisták szerint) a biztonság katonai képességek fejlesztésével jár együtt. Máiig igaz, szinte minden állam előnyben részesíti ezt a megoldást.³⁹⁷ Ebből a nézőpontból tehát a biztonság megteremtése a hatalom feladata (funkciója), a hatalom a katonai képesség funkciója, a béke pedig az erőegyensúly funkciója. Természetesen ez utóbbi csak akkor jöhet létre, ha az összes állam a szabályokkal összhangban cselekszik.³⁹⁸ Charles W. Kegley szerint az előbb

³⁹¹ Az igazságos háború inkább eszmeáramlat, mint egy egységes elmélet, ezért nem képes egységes képet adni a háború indítására vonatkozó szabályokban. Az igazságos háborút leíró elméletben ui. csak az egyik félnek lehet igaza, „amint, hogy egy per sem lehet ilyen”. Hugo Grotius: A háború és a béke jogáról II. kötet, Pallas Stúdió-Attraktor, Budapest, 1999, 135.

³⁹² Aquinói Szent Tamás szerint az igazságos háborúnak három feltétele van: 1. ha az uralkodó kezdeményezi a közérdek védelmében külső ellenségek ellen; 2. ha igazságos ügy érdekében folyik; 3. ha a rossz (az ördög és követői) ellen irányul. További részletekért lásd pl. Garry Wills: Mi az igazságos háború? <http://beszelo.c3.hu/04/12/06wills.htm> [2014.05.20.]

³⁹³ Niccoló Machiavelli: A fejedelem (fordította: Juhász Vilmos) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2001, 69.

³⁹⁴ Matus János i.m. 45.

³⁹⁵ I.m. 42-43.

³⁹⁶ Baranyi Tamás Péter 2011/2: Feltartóztatás és szétválasztás George F. Kennan és John Lukacs a hidegháborúról http://kommentar.info.hu/iras/2011_2/feltartoztatás_es_szetvalasztás#up9 [2014.05.20.]

³⁹⁷ Charles W. Kegley: Neoidealizmus, mint gyakorlati téma In.: Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény II. kötet, Szerk.: Matus János, ZMNE, Budapest, 1999, 240-241.

³⁹⁸ Uo.

leírtakkal párhuzamosan azonban, jelen van a „kényszerítő jellegű etikai hagyomány” is, ami idealista vonásokat tartalmaz, s a bibliai időkig vezethető vissza („ne ölj”, „szeressétek ellenségeiteket”). Ehhez képest egy egészen másféle utat járnak be a liberális elméletek, amelyek szerint a kooperáció, a nemzetközi szervezetekben való együttműködés, a kereskedelem megteremtheti a hosszú távon tartható békés életet, ahol a morál is helyet, teret kaphat.

Etika és a nemzetközi rend

A fentiekre építve azt mondhatjuk, hogy az etika társadalmi alapelvei rendtörvények, amelyek nemcsak az államokon belül, hanem az államok közötti kapcsolatokban is érvényesek. Milyen általános alapelvek járulnak hozzá a nemzetközi együttműködés kezelhető, ellenőrizhető folyamataihhoz a hidegháborút követő időszakban?

A legfontosabbak a szolidaritás és a stabilitás biztosítása. E két komponens mind globális, mind pedig az európai kapcsolatokban is fontos szervező tényezővé vált. Továbbá ott van a közjó tényező. Ez egyben társadalmi cél is, az emberi kisközösségek, illetve az egész társadalom számára is alapvető elv. Ebből egyenes út vezet globalizált világunkban „a világ jóléért vállalt/érezett felelősség irányába, ami nem csak az államok felelőssége, hanem a társadalomé/embereké” is.³⁹⁹ Emellett a szubszidiaritás elve, szabadság, mint nemzetközi rendezőelv is szerepet játszik a nemzetközi kapcsolatok alakulásában.

Összefoglalásképpen a szűkebb témánkat érintően azt lehet megállapítani, hogy „az etikus és a jogszerű politika legitim módon érvényesíti erejét” (pl. az öbölháborúban (1990-91) az erő alkalmazása az ENSZ BT határozata alapján nyert legitimitást – egy kis állam léthez való jogának visszaállítása; koszovói konfliktus (1999), emberi jogok tömeges megsértése, hozzátevé, hogy e konfliktus különleges, mert a katonai erő bevetése ENSZ mandátum nélkül történt).⁴⁰⁰

Identitás

A kilencvenes években általános identitásválság robbant ki, szerte a világban nemzetek sorra vetették fel a kérdést: „Kik vagyunk? Hová is tartozunk? Ki az, aki nem tartozik közéink?” Ezek a kérdések nemcsak az új nemzeti államot kialakítani vágyók számára alapvetőek, mint pl. a hajdani Jugoszlávia esetében, azt gondolom érvényük ennél általánosabb.

Ebben a bizonytalan világban az emberek identitást és biztonságot keresnek. Az embereknek többféle identitása van, melyek versenghetnek egymással, de erősíthetik is egymást. Ezek rokonsági, foglalkozásbeli, kulturális, intézményi, területi, műveltségi, pártirányultságú, ideológiai és egyéb vonások. Az egyik dimenzióba tartozó azonosságok ütközhetnek a másik dimenzióba tartozókkal. A mai világban a kulturális azonosulás fontossága drámai mértékben növekszik a más dimenzióba tartozó azonosságtudatokhoz képest.⁴⁰¹

Ehhez a témához, a probléma összetettsége és főleg komolysága miatt Gaál György újvidéki nyugdíjas történelem tanár tanulmányából⁴⁰² idézek egy rövid részletet: „Egy volt jugoszláv térségből menekülő (1998), az Új Világba érkezve vendégfogadójának csodálatát fejezi ki afelett, hogy az ő hazájában harmonikus közösségben élnek olyanok, akik különféle tájakról érkeztek és nincs köztük nagy történelmi érdekülönbség. Ez itt nem szokatlan jelenség – felelte az amerikai –, az emberek, akik itt élnek, a történelem elől menekültek ide.” Gaál György akkori tanulmányának (1999) saját zárszavai a következők voltak: „Jugoszlávia népei még a történelemben élnek, és az európaiság még igen távoli fogalom számukra.”⁴⁰³

³⁹⁹ Hecht Rudolf: Politikai stratégiai kultúra, Etikai és politikai észrevételek az erő alkalmazásának kérdéseiről In.: Társadalom és Honvédelem 2000/4. szám, 7-12.

⁴⁰⁰ Hecht i.m. 10.

⁴⁰¹ Bővebben, főleg a történelem tanításában, a biztonságpolitikai képzésben módszerek, elvek lásd Remek Éva: A nemzeti és az európai identitás pedagógiai tényezői, In.: Európai identifikáció – nemzeti identifikáció a történelemtanításban, szerk.: Szabolcs Ottó, ELTE BTK és a MTT Kiadványa, Budapest, 1999, 69-73.

⁴⁰² Gaál György: A nemzeti identitás és európaiság a jugoszláv történelemtanítás gyakorlatában In.: Európai identifikáció ... i.m. 60.

⁴⁰³ Uo.

15 év telt el azóta, s jó néhány dologban történt változás: pl. Szlovénia, Horvátország tagja lett az Európai Uniónak, Koszovó független lett, még akkor is, ha ez egy problematikus kérdés...de az identitás kérdése változatlanul aktuális, még akkor is, ha az „európaiság” fogalma közelebb került a régióhoz.

Így aztán joggal vetődik fel a kérdés, hogy van-e egyáltalán európai identitás, s ha igen, hogyan lehet azt meghatározni? Az európai identitás létezése és meghatározása nem könnyű feladat. A kérdéssel való foglalkozás rég múltra tekint vissza, s nincs/enek egyértelmű válasz(ok). Sokan és sokféleképpen (földrajzi, kulturális, politikai oldalról) közelítik meg a fent említett fogalmat. Ebből kifolyólag az olvasó elé tárom – a teljesség igénye nélkül – azokat a gondolatokat, amelyeket a témával foglalkozó szakemberek megfogalmaztak. A szakértők gondolkodásának irányjaiból kitűnik, hogy a téma folyamatos aktualitást élvez.

Jürgen Habermas (német filozófus és politikai író) szerint az európai identitás alapját olyan univerzális értékek képezik, amelyeket azonban először el kell fogadni. Ezen univerzális értékek elfogadásához kettős közösségi megjelenítés szükséges. Egyrészt el kell fogadni az Európai Unió intézmény- és jogrendszerét, másrészt ennek az elfogadásához a különböző nemzeti kultúrák jelenthetik a szűrőt („... az egyetemes jogelveknek a nemzeti történetektől átítatott változataiból kell összetevődnie”).

Dér Aladár (történész-politológus) egyik írásában⁴⁰⁴ a kulturális-tradicionális (etnikai-nemzeti) dimenzió vizsgálata után a következőket írja az európai identitásról: „az európai identitás az intézményi Európához és a benne megtestesülő általános, demokratikus értékrendhez kötődő, kulturálisan motivált és közvetített, „poszt nacionalista politikai identitás, ami legjobban az „alkotmányos patriotizmus fogalmával elemezhető és modellezhető.”

A téma szempontjából további magyarázatokra lelhetünk, ha az európai és a nemzeti identitás viszonyrendszerét is megnézzük.

Paul Lendvai (újságíró)⁴⁰⁵ szerint, az európai „rossz közérzetnek az az oka, hogy az Európai Unió központi szervei érdektelenek és megközelíthetetlenek tűnnek az európai (akár keleti s nyugati) polgárok szemében, akiket egyébként szolgálniuk kellene (l. demokratikus deficit problémája). Paul Lendvai szerint Európa gyengélkedik. A már sokat emlegetett Jacques Delors (az Európai Bizottság eddigi egyik legjelentősebb elnöke) emlékezéseiben a következőket írja: „Akármennyire is nélkülözhetetlenek az intézmények, csodára nem képesek, ha hiányzik az európai szellem, különösen azok körében, akik a legnagyobb hatalmat birtokolják... az alapító atyák azért indították el az európai integráció folyamatát, mert egyszerre rendelkeztek az Európa jövőjére vonatkozó látomással és az ennek megvalósításához szükséges pragmatizmussal.” A kérdés az, hogy ezek a jellemzők megtalálhatóak-e a ma mértékadó európai politikusok gondolkodásában és tetteiben.

Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs folyamata megállította egy pillanatra a sokat hangoztatott új Európa polgárainak összetartozás-érzését. Paul Lendvai szerint a franciaországi és a hollandiai elutasítás... az európai polgárok lázadása volt.

Ez utóbbi állítás ismét a demokratikus deficit problémájára irányítja figyelmünket, ui. a demokratikus deficit szorosan összefügg az uniós szervezet legitimitásával, illetve annak hiányával. Tágabb értelemben helyezve a kérdéskört, a legitimitásnak szerves részét képezi az alkotmányos jogrend, a társadalom közös identitása, a hatalom teljesítménye, illetve hatékony működése és a demokratikus intézményrendszer (normatív igazolhatóság), továbbá a hatalom saját alárendeltjei és más külső hatalmak által történő elismertsége.

Témám szempontjából feltétlenül említést érdemel az a tény, hogy a demokratikus deficit tágabb értelmezése (az értelmezés általában szűkebben, az intézményi szempontból vizsgálja a

⁴⁰⁴ Dér Aladár: Az európai identitás In.: Politikatudományi Szemle 2005/1. szám, 125-150.

⁴⁰⁵ Paul Lendvai: A világ egy kritikus európai szemével Napvilág Kiadó, Budapest, 2005, 56-57.

demokratikus deficit problémáját),⁴⁰⁶ kiterjed a demokratikus (állampolgári) részvételre, amely ily módon már összefügg az uniós állampolgárság, közvetett módon pedig az identitás kérdésével.

Az európai identitás jelenét tekintve Dér Aladár szerint két alappozíció létezik: egy első pozíció szerint ilyen tudatforma nincs, a másik szerint van, de csak erősen behatárolt értelemben. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az európai polgárok a meglévő nemzeti, regionális vagy lokális identitásukat részesítik előnyben az európai identitással szemben.⁴⁰⁷

Dér álláspontja szerint a jövő európai identitását illetően is két paradigmára építhetünk: egy „eurooptimistára” és egy „europessimistára”. Az első paradigma szerint az európai polgárok érintettek az európai ügyek alakításában, így kialakul „belső elkötelezettségük” a szervezethez. A második paradigmára összefoglalóan álljanak itt Nico Wilterdink holland szerző szavai (l. Dér tanulmányban): „ A világos területi, politikai és kulturális-etnikai határok és a kialakult nemzeti kultúrák közti nagy különbség láttán nem várható, hogy az európai öntudat kialakuljon... Az európai identitás fogalma továbbra is homályban marad.”

Az Európai Unió jelenlegi népessége megosztott a fent elemzett kérdésben. Ez a megosztottság csak nőtt az Alkotmányszerződés két alapító tag (Franciaország, Hollandia) általi elutasítása után, ami a kutatók véleménye szerint egyértelműen rávilágít arra, hogy az Uniót vezető elit és a lakosság szándékai között mély szakadék van. Optimista hozzáállásra buzdítanak azonban Stuart Hall szavai „az identitás... sosem lesz teljes, mindig folyamatban van, mindig alakul”.

A két nemleges népszavazási eredmény teremtette bizonytalanságból kiutat jelenthet a közösségi szintű döntések és cselekvések fejlesztése. Az integráció előre haladása segíti ezt, hiszen a közös érdekeltégű területeken fokozatosan felszámolja az akadályokat és gátakat, amelyek az Alkotmányos Szerződés ratifikációjának megakadása miatt keletkeztek. Az egyik kivezető elem lehet pl. a közös kül- és biztonságpolitika, utalva itt az elméleteknél megjelenített „átcsordulási effektusra”. A Lisszaboni Szerződés értelmében megnyílt az út a valóban közös biztonság- és védelempolitika irányába, ami egy föderális Európa Politikai Uniója felé, a mélyítés lehetőségével megnyitotta az utat. Az identitásról közismert, hogy úgy definiálhatjuk, mint egy közösséghez való tartozás érzését, az ezzel összefüggő öntudatot, az iránta való belső elkötelezettséget előidéző odaadást – mindez egy belső önmeghatározási folyamat során fejlődik ki. Ez nem az egyénnel született, végleges és megváltoztathatatlan azonosságtudat, hanem a tapasztalat és a társadalmi hatások következményeként kialakuló önkép. Az identitás tehát alakítható, változtatható. Változhat az egyén saját elhatározása, vagy a „társadalmi nyomás” hatására.

Kollektív identitás alakulhat ki akkor, ha valami közös bennünk – közös a történelmünk, közös elképzeléseink vannak a jövőt illetően. Európában az ókori hagyományt és a keresztény vallást szinte mindegyikük az identitás meghatározó tényezőjének tartja. A 2000-es évek elején azonban „az európaiak ma még inkább az Európai Közösség „piacpolgárai”, nem pedig állampolgárai voltak”.⁴⁰⁸ Mi a helyzet ma?

Az európai identitás valójában alakult az elmúlt években, de még nem beszélhetünk napjainkban egységes európai népről, társadalomról, sem közös európai nyilvánosságról. Inkább nagyfokú változatosság, sokszínűség jellemzi az uniós országokat földrajzi, kulturális és politikai értelemben. „A közös házirend még nem teremt lakóközösséget.”⁴⁰⁹ Nem alakult ki az uniós országok között határaikat átlépő belső, európai kérdésekre összpontosító vitakultúra, de a lehetőség megvan. Az igény is megjelenik, ha az Unió érdekeit érintő, vagy értékeit veszélyeztető külső hatások érik, tehát éppen a **biztonságát, biztonságpolitikáját** érintik a változások. A reakció persze nem marad el sem az uniós intézmények tevékenységét, döntéshozatalát érintő szinteken, sem az uniós polgárokat érintő

⁴⁰⁶ Lásd Lakatos Gábor tanulmánya In.: Európai Tükör 2005/9.számában, 13-30.

⁴⁰⁷ Lásd bővebben Dér tanulmányában.

⁴⁰⁸ Richard Münch: Az Európa-projekt; Józseveg Műhely Kiadó, Budapest, 2001, 120 .

⁴⁰⁹ Christian Meier: Hol van az európai identitás? In.: Európai Szemle, 2001/ 2. szám, 55-70.

szinteken. Erre utalnak a különböző elégedettségi és egyéb felmérések eredményei, amelyek már egy másik elemzés tárgyát képezik.

Összegzés helyett

A címben felvetett probléma vitathatatlan összefüggéseket mutat. Az EU előtt a jövőben is nagy kihívás áll: jobban megérteni, átlátni az identitásformálódás folyamatát, és ezzel összhangban megtalálni a megfelelő eszközt, mely által népei egyesíthetők, és egyúttal egyedi arculatukat is megőrizhetik. Végül is e célból született a Lisszaboni Szerződés, s benne a közös biztonság- és védelempolitika. „A tagállamok ... azzal az elhatározással, hogy közös kül- és biztonságpolitikát valósítanak meg, beleértve [...] egy közös védelmi politika fokozatos kialakítását, amely közös védelemhez vezethet, **megerősítve ezáltal Európa identitását** és függetlenségét Európa és a világ békéjének, biztonságának és fejlődésének előmozdítása érdekében, ... úgy határoztak, hogy létrehozzák az Európai Uniót, ...”⁴¹⁰

Összefoglaló

Érték, etika, identitás, biztonság, biztonságpolitika, külpolitika, nemzetközi politika, nemzeti biztonság, globalizáció, fegyveres konfliktus, katonai erő, hogy csak néhányat említsek azok közül a fogalmak közül, amelyek „körül veszik” mindennapjainkat.

Tanulmányaim és később munkám során is többször hallgattam, hallottam azt a kijelentést, miszerint az egyik leghasznosabb dolog lehet számunkra környezetünk ismerete, főleg megismerése és működésének megértése, hiszen az, lényeges hatást gyakorol „sorsunkra”. Csak fel kell azt ismerni

Számos írás, tanulmány, elmélet segít bennünket a megismerési folyamatban, de vajon tényleg felismerjük-e, egyáltalán az információk sokaságában megértjük-e, hogy mi az, ami lényeges „sorsunk” alakításában – kérdezem én. Minél mesterkéltőbb a társadalmi közeg, a közelebbi és távolabbi világunk, annál mesterkéltőbbek, felismerhetetlenek az értékek, érdekek, amelyek a biztonságunkat (egzisztenciális szinttől az elégedettségi szintig) veszélyeztetik, meghatározzák, befolyásolják, vagy mi szeretnénk őket. Írásom is ehhez a megismerési folyamathoz kíván segítséget nyújtani.

⁴¹⁰ Az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSz) egységes szerkezetbe foglalt változat és tartalmi megfeleltetés a korábbi EUSz és EKSz figyelembe vételével PREAMBULUM In.: Az EU alapidokumentumai – 2010, szerk.: Szalayné Sándor Erzsébet, PTE ÁJK, Európa Központ Kiadó, Pécs, 2010, 3-4.